ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, ગાંધીનગરના પત્ર-ક્રમાંક
જીસીઈઆરટી/સી ઍન્ડ ઈ/૨૦૧૪/૨૨૨૨૨, તા. ૩-૨-૨૦૧૪થી મંજૂર

શિક્ષક અને વાલી માટે અલગથી
શિક્ષક-આવૃત્તિ તૈયાર કરવામાં આવી છે,
જેનો ઉપયોગ અવશ્ય કરશો.

ગુજરાતી

ધોરણ ૪

(પ્રથમ સત્ર – દ્વિતીય સત્ર)

પ્રતિજ્ઞાપત્ર

ભારત મારો દેશ છે.
બધાં ભારતીયો મારાં ભાઈબહેન છે.
હું મારા દેશને ચાહું છું અને તેના સમૃદ્ધ અને
વૈવિધ્યપૂર્ણ વારસાનો મને ગર્વ છે.
હું સદાય તેને લાયક બનવા પ્રયત્ન કરીશ.
હું મારાં માતાપિતા, શિક્ષકો અને વડીલો પ્રત્યે આદર રાખીશ
અને દરેક જણ સાથે સભ્યતાથી વર્તીશ.
હું મારા દેશ અને દેશબાંધવોને મારી નિષ્ઠા અર્પું છું.
તેમનાં કલ્યાણ અને સમૃદ્ધિમાં જ મારું સુખ રહ્યું છે.

રાજ્ય સરકારની વિનામૂલ્યે યોજના હેઠળનું પુસ્તક

વિદ્યાર્થીનું નામ : ____________________
શાળાનું નામ : ____________________
વર્ગ : __________ રોલ નંબર : __________

ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ
'વિદ્યાયન' સેક્ટર-૧૦એ, ગાંધીનગર

© ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, ગાંધીનગર
આ પાઠ્યપુસ્તકના સર્વ હક ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળને હસ્તક છે. આ પાઠ્યપુસ્તકનો કોઈ પણ ભાગ કોઈ પણ રૂપમાં ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળના નિયામકની લેખિત પરવાનગી વગર પ્રકાશિત કરી શકાશે નહિ.

લેખન-સંપાદન (SRG)

શ્રી કિશોરભાઈ પાર્થ — ડૉ. ભીખુભાઈ વેગડા
શ્રી યાહ્યા સપાટવાલા — શ્રી જિજ્ઞેશપુરી ગોસ્વામી
શ્રી મીનેશકુમાર વાળંદ — શ્રી પ્રકાશભાઈ ભટ્ટી
શ્રી મહંમદરફીક મનસુરી — શ્રી રાજેશ મહેતા
શ્રી હર્ષવીબહેન પટેલ — શ્રી રમેશભાઈ ઠક્કર
શ્રી નીતાબહેન ઉપાધ્યાય — શ્રી મધુસૂદન ઠક્કર
શ્રી રતનબહેન પરમાર — શ્રી પ્રવીણભાઈ મચ્છોયા
શ્રી મનીષભાઈ સુથાર — શ્રી સુરેશભાઈ નાગલા
શ્રી સુભાષભાઈ હરિજન — શ્રી કપીલાબહેન ચૌધરી
શ્રી મહેન્દ્રભાઈ મકવાણા — શ્રી ભગવાનદાસ દૂધરેજિયા
શ્રી ઉદયકુમાર દેસાઈ — શ્રી કલ્પેશ પટેલ
શ્રી યોગેશભાઈ પટેલ — શ્રી દિનેશભાઈ પ્રજાપતિ
શ્રી દક્ષાબહેન ગજ્જર — શ્રી રમેશભાઈ ત્રિવેદી
શ્રી નટવરભાઈ સુથાર — શ્રી જિતેન્દ્રભાઈ કાપડિયા
શ્રી હસમુખ પટેલ — શ્રી અમરતભાઈ રબારી
શ્રી નિમેષ ટેલર — શ્રી વિનોદરાય ઓઝા
શ્રી મણિલાલ લાડ — શ્રી મયૂરીબહેન ચૌહાણ
શ્રી વિક્રમ શિયાળ — શ્રી જ્યોત્સના બોરણિયા

સમીક્ષા

ડૉ. રમેશ આ. ઓઝા — ડૉ. યોગેન્દ્ર વ્યાસ
ડૉ. સંતોષ દેવકર — ડૉ. બળવંતભાઈ તેજાણી
શ્રી જગમાલ જી. પાવરા — શ્રી પ્રકાશચંદ્ર વ. પરમાર
શ્રી અશ્વિનસિંહ એલ. સોલંકી

ચિત્રાંકન

શ્રી લાલજીભાઈ જે. કણઝરિયા — શ્રી રાજેન્દ્ર વસાવા
શ્રી જેઠાભાઈ ટાંક — શ્રી દિનેશભાઈ જોષી
શ્રી વનમાળીભાઈ ડોડિયા — શ્રી જ્યોતિ ખત્રી
સર્જન ગ્રાફિક્સ

સંયોજન

શ્રી કિશન એફ. વસાવા
(વિષય-સંયોજક : ગુજરાતી-સંસ્કૃત)

નિર્માણ-આયોજન

શ્રી સી. ડી. પંડ્યા
(નાયબ નિયામક : શૈક્ષણિક)

મુદ્રણ-આયોજન

શ્રી હરેશ એસ. લીમ્બાચીયા
(નાયબ નિયામક : ઉત્પાદન)

પ્રસ્તાવના

NCF-2005 તેમજ RTE-2009ને ધ્યાનમાં રાખીને દેશમાં પ્રાથમિક શિક્ષણનાં અભ્યાસક્રમ, પાઠ્યક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકો તેમજ સમગ્ર શિક્ષણ-પ્રક્રિયામાં બદલાવ થઈ રહ્યો છે. આ બદલાવ મુખ્યત્વે જે-તે વિષયો તેમજ શિક્ષણ-પ્રક્રિયા સંદર્ભે આપણી સમજ અંગેનો છે. બાળકની સર્જનશીલતા, વિચારશક્તિ, તર્કશક્તિ અને પૃથક્કરણ કરવાની આવડત વિકસે એ આ અભ્યાસક્રમનો મુખ્ય હેતુ છે. આ અભિગમને ધ્યાનમાં રાખીને જી.સી.ઈ.આર.ટી., ગાંધીનગર દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ **ધોરણ ૪**નું પ્રસ્તુત પાઠ્યપુસ્તક **ગુજરાતી** વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો અને વાલીઓ સમક્ષ રજૂ કરતાં મંડળ આનંદ અનુભવે છે.

નવાં અભ્યાસક્રમ, પાઠ્યક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તક-નિર્માણની સમગ્ર પ્રક્રિયામાં IGNUS-erg ટીમના સભ્યોએ સતત માર્ગદર્શન આપતા રહીને સ્ટેટ રિસોર્સ ગ્રૂપના સભ્યોને સજ્જ બનાવ્યા છે. UNICEFનો સહયોગ પણ આ આખી પ્રક્રિયા દરમિયાન મળ્યો છે. જે-તે વિષયના કોર ગ્રૂપના સભ્યોએ પણ વખતોવખત સહયોગ આપ્યો છે.

આ પાઠ્યપુસ્તકનો રાજ્યમાં અમલ કરતાં અગાઉ પસંદગીની શાળાઓમાં ત્રણ વર્ષ માટે અજમાયશી ધોરણે મૂકવામાં આવેલ હતું. તે દરમિયાન વિદ્યાર્થીઓને વર્ગમાં શીખવાડતી વખતે જે-જે અનુભવો થયા તેનાં વ્યાપક તારણો, ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યાં અને તે મુજબ સુધારા-વધારા કરવામાં આવ્યા છે.

આ પાઠ્યપુસ્તકના સમગ્ર રાજ્યવ્યાપી અમલ પૂર્વે પાઠ્યપુસ્તક મંડળ દ્વારા આમંત્રિત વિષય-નિષ્ણાતો અને પાઠ્યપુસ્તક તૈયાર કરનાર જી.સી.ઈ.આર.ટી.ના નિષ્ણાતોની સંયુક્ત બેઠક બોલાવીને તેઓનાં સૂચનોને ધ્યાનમાં લઈને આ પાઠ્યપુસ્તકને આખરી સ્વરૂપ આપવામાં આવેલ છે.

પ્રસ્તુત પાઠ્યપુસ્તકને ગુણવત્તાયુક્ત તથા બાળભોગ્ય બનાવવા માટે પૂરતી જહેમત ઉઠાવી છે. તેના ચતુરંગી સ્વરૂપ દ્વારા બાળકો હોંશે હોંશે તેનો ઉપયોગ કરે એવું લક્ષ્ય રાખવામાં આવ્યું છે.

આ પાઠ્યપુસ્તકને ક્ષતિરહિત બનાવવા માટે પૂરતા પ્રયત્નો કર્યા છે, તેમ છતાં શિક્ષણમાં રસ ધરાવનાર વ્યક્તિઓ પાસેથી સૂચનો આવકાર્ય છે.

એમ. ટી. શાહ	ડૉ. ભરત પંડિત	ડૉ. નીતિન પેથાણી
નિયામક	નિયામક	કાર્યવાહક પ્રમુખ
(જી.સી.ઈ.આર.ટી.)	(પાઠ્યપુસ્તક મંડળ)	(પાઠ્યપુસ્તક મંડળ)

તા. ૩૧-૧-૨૦૧૪ — ગાંધીનગર

પ્રથમ આવૃત્તિ : ૨૦૧૪

પ્રકાશક : ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, 'વિદ્યાયન', સેક્ટર ૧૦-એ, ગાંધીનગર વતી ભરત પંડિત, નિયામક

મુદ્રક :

મૂળભૂત ફરજો

ભારતના દરેક નાગરિકની ફરજ નીચે મુજબ રહેશે :*

(ક) સંવિધાનને વફાદાર રહેવાની અને તેના આદર્શો અને સંસ્થાઓનો, રાષ્ટ્રધ્વજનો અને રાષ્ટ્રગીતનો આદર કરવાની;

(ખ) આઝાદી માટેની આપણી રાષ્ટ્રીય લડતને પ્રેરણા આપનારા ઉમદા આદર્શોને હૃદયમાં પ્રતિષ્ઠિત કરવાની અને અનુસરવાની;

(ગ) ભારતનાં સાર્વભૌમત્વ, એકતા અને અખંડિતતાનું સમર્થન કરવાની અને તેમનું રક્ષણ કરવાની;

(ઘ) દેશનું રક્ષણ કરવાની અને રાષ્ટ્રીય સેવા બજાવવાની હાકલ થતાં, તેમ કરવાની;

(ચ) ધાર્મિક, ભાષાકીય, પ્રાદેશિક અથવા સાંપ્રદાયિક ભેદોથી પર રહીને, ભારતના તમામ લોકોમાં સુમેળ અને સમાન બંધુત્વની ભાવનાની વૃદ્ધિ કરવાની, સ્ત્રીઓના ગૌરવને અપમાનિત કરે તેવા વ્યવહારો ત્યજી દેવાની;

(છ) આપણી સમન્વિત સંસ્કૃતિના સમૃદ્ધ વારસાનું મૂલ્ય સમજી તે જાળવી રાખવાની;

(જ) જંગલો, તળાવો, નદીઓ અને વન્ય પશુપક્ષીઓ સહિત કુદરતી પર્યાવરણનું જતન કરવાની અને તેની સુધારણા કરવાની અને જીવો પ્રત્યે અનુકંપા રાખવાની;

(ઝ) વૈજ્ઞાનિક માનસ, માનવતાવાદ અને જિજ્ઞાસા તથા સુધારણાની ભાવના કેળવવાની;

(ટ) જાહેર મિલકતનું રક્ષણ કરવાની અને હિંસાનો ત્યાગ કરવાની;

(ઠ) રાષ્ટ્ર પુરુષાર્થ અને સિદ્ધિનાં વધુ ને વધુ ઉન્નત સોપાનો ભણી સતત પ્રગતિ કરતું રહે એ માટે, વૈયક્તિક અને સામૂહિક પ્રવૃત્તિનાં તમામ ક્ષેત્રે શ્રેષ્ઠતા હાંસલ કરવાનો પ્રયત્ન કરવાની.

(ડ) માતા-પિતાએ અથવા વાલીએ ૬ વર્ષથી ૧૪ વર્ષ સુધીની વયના પોતાના બાળક અથવા પાલ્યને શિક્ષણની તકો પૂરી પાડવી.

---

*ભારતનું સંવિધાન : કલમ ૫૧-क

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	એકમ	લેખક/કવિ	પૃષ્ઠ નં.
	પ્રથમ સત્ર		
૧.	નાવડી ચાલી	-	૧
૨.	ઠંડી	કૃષ્ણ દવે	૫
૩.	સાચી હજ	-	૯
૪.	લાખો વણજારો	-	૧૪
•	પુનરાવર્તન ૧		૧૯
૫.	ઉખાણાં		૨૧
૬.	રાતાં ફૂલ	ઝવેરચંદ મેઘાણી	૨૫
૭.	કલાકારની ભૂલ		૨૯
•	પુનરાવર્તન ૨		૩૪
	દ્વિતીય સત્ર		
૮.	પત્ર લખવાની મજા!	ડૉ. ઈશ્વર પરમાર	૪૦
૯.	હું તો પૂછું	સુંદરમ્	૪૫
૧૦.	મૂરખના સરદારો	જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે	૪૮
૧૧.	ઊંટ અને ફકીર	-	૫૫
•	પુનરાવર્તન ૩	-	૫૯
૧૨.	બાળનરેન્દ્ર	ડૉ. કનૈયાલાલ ભટ્ટ	૬૩
૧૩.	પંખીઓએ પાણી પાયું	કરસનદાસ લુહાર	૭૦
૧૪.	સૈનિક સૈનિક રમીએ	ડૉ. પ્રકાશ દવે	૭૪
૧૫.	બે બહાદુર છોકરા	-	૭૮
•	પુનરાવર્તન ૪	-	૮૨
	પૂરક વાચન		
૧.	સાદ કરે છે !	પ્રહ્લાદ પારેખ	૮૪
૨.	કસ્તૂરબા	-	૮૫
૩.	સોનેરી પંખી	શ્રદ્ધા ત્રિવેદી	૮૭
૪.	વેલજીની દીકરી	માવજી મહેશ્વરી	૯૦

૧. નાવડી ચાલી

એકવાર દેડકો, પીલું, ઉંદર, કીડી અને ભમરો બધાં ફરવા નીકળ્યાં.

''ચાલો તરીએ,'' કહીને દેડકો પાણીમાં કૂદી પડ્યો.

''પણ અમને તો તરતાં નથી આવડતું,'' પીલું, ઉંદર, કીડી અને ભમરાએ કહ્યું.

પીલું, ઉંદર, કીડી અને ભમરાને બહુ ખરાબ લાગ્યું.

પીલું ગયું અને ઝડપથી એક પાંદડું લઈ પાછું આવ્યું. ઉંદર એક નારિયેળની કાચલી લઈ આવ્યો.

તેઓ બધાં કામમાં લાગી ગયાં.

તેમની નાવડી ચાલી નીકળી.

દેડકાએ પાણીમાંથી માથું બહાર કાઢ્યું.

તે નાવડી સુધી પહોંચી શકવાનો ન હતો.

શબ્દસમજૂતી

પીલું મરઘીનું બચ્ચું

સ્વાધ્યાય

૧. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક-એક વાક્યમાં લખો :

(૧) કીડી અને ભમરા સાથે કોણ કોણ ફરવા નીકળ્યાં હતાં ?

(૨) પાણીમાં કોણ કૂદી પડ્યું ?

(૩) તરતાં કોને કોને આવડતું નહોતું ?

(૪) પીલું ઝડપથી શું લઈ આવ્યું ?

(૫) નાવડી બનાવવા કોણ શું લઈ આવ્યું ?

૨. ઉદાહરણ મુજબ વાક્યપ્રયોગ કરો :

દેડકો : દેડકો પાણીમાં ડ્રાંઉં ડ્રાંઉં કરે છે.

ચકલી : ______

ઉંદર : ______

કબૂતર : ______

ભમરો : ______

કાગડો : ______

૩. તમારા વર્ગખંડની બારીમાંથી શું દેખાય છે, તેનું વર્ણન કરો.

૪. નીચેના ચિત્રનું અવલોકન કરી આપેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર લખો :

(૧) ચિત્ર શાનું છે ?

(૨) છોડ કોણ રોપે છે ?

(૩) છોકરો શું કરે છે ?

(૪) તમને કેટલાં વૃક્ષો દેખાય છે ?

(૫) ચિત્ર દ્વારા આપણને શી શીખ મળે છે ?

(૬) વૃક્ષ વિશે બીજાં બે સૂત્રો લખો.

૫. કૌંસમાં આપેલા શબ્દોને આધારે ખાલી જગ્યા પૂરો :

(બોડ, રાફડો, દર, માળો, વાડો, ઘર)

(૧) ઉંદરનું રહેઠાણ ____________

(૨) વાઘ-વરુનું રહેઠાણ ____________

(૩) પંખી ઝાડ પર રહેવા બાંધે છે તે ____________

(૪) બકરી-ઘેટાંને જ્યાં પૂરવામાં આવે છે તે ____________

(૫) માણસનું રહેઠાણ ____________

(૬) સાપનું રહેઠાણ ____________

૬. કૌંસમાં આપેલા શબ્દોમાંથી યોગ્ય શબ્દ પસંદ કરી ખાલી જગ્યા પૂરો :

(શાકભાજી, પંખી, રંગ, ઋતુ, માસ, ફળ, સંબંધ)

(૧) જાન્યુઆરી, ફેબ્રુઆરી, માર્ચ : ____________

(૨) સફરજન, દાડમ, કેરી : ____________

(૩) રાતો, પીળો, લાલ : ____________

(૪) શિયાળો, ઉનાળો, ચોમાસું : ____________

(૫) કાકા, ફુઆ, માસી : ____________

(૬) દૂધી, કારેલાં, ભીંડા : ____________

(૭) મોર, પોપટ, કાબર : ____________

૭. સૂચના મુજબ કરો :

(૧) 'ક' અક્ષરથી શરૂ થતી, ઘરમાંની પાંચ વસ્તુનાં નામ લખો.

(૨) દરેક વસ્તુનો એક-એક ઉપયોગ લખો.

પ્રવૃત્તિ

- સમાચારપત્ર કે સામયિકમાંથી ચિત્રવાર્તાઓ મેળવી અંક બનાવો.
- ચિત્રવાર્તાઓ મેળવો અને વાંચો.
- 'ચાલોને રમીએ હોડી...' કાવ્ય મેળવીને વાંચો.

૨. ઠંડી

કૃષ્ણ દવે

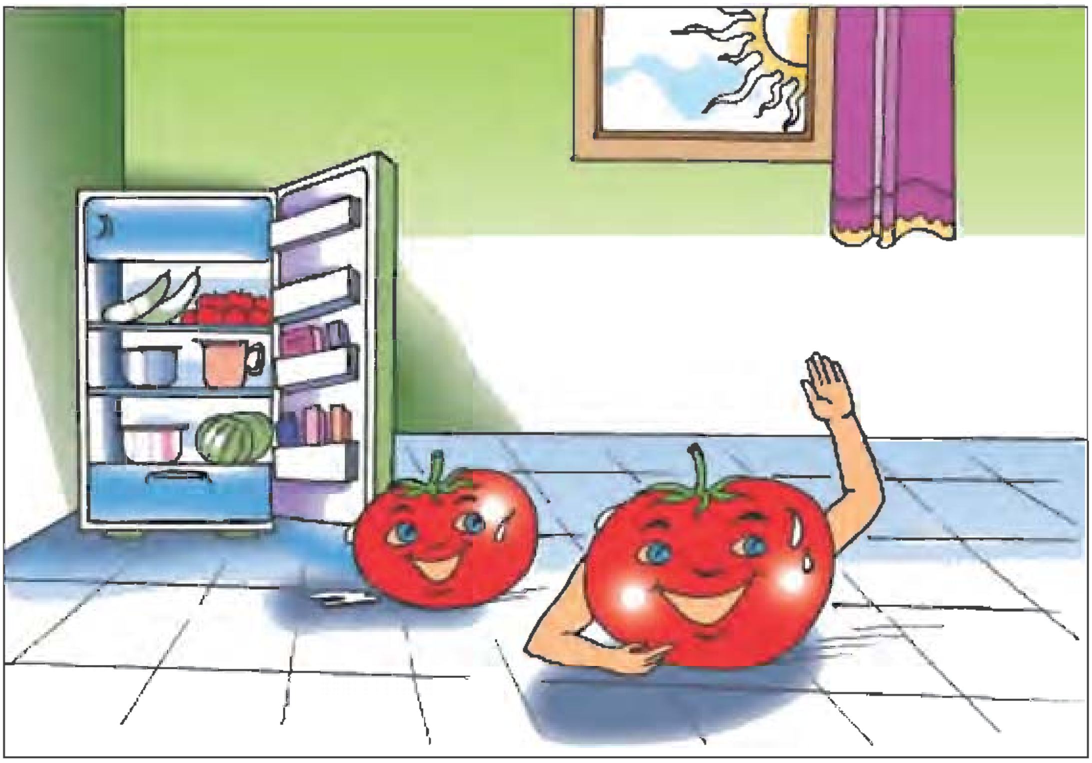

કહે ટમેટું મને ફ્રિજમાં બહુ લાગે છે ઠંડી,
દૂધીમાસી, દૂધીમાસી! ઝટ પહેરાવો બંડી.
આના કરતાં હતાં ડાળ પર રમતાં અડકો-દડકો,
મીઠો મીઠો બહુ જ લાગતો એ સવારનો તડકો.
અહીં તો છે ઠંડી ઠંડી અને બરફનાં ગામ,
કોણે ફ્રિજ બનાવ્યું ? જેમાં નથી હૂંફનું નામ.
ત્યાં દરવાજો ખુલ્યો ફ્રિજનો લેવા માટે ઘારી,
મૂળાભાઈએ ટમેટાંને ટપાક ટપલી મારી.
દડદડ કરતું ગયું ટમેટું છેક ફ્રિજની બહાર,
બારીમાંથી સૂરજ જોયો, નથી ખુશીનો પાર.
ત્યાં નાનકડાં કિરણો આવ્યાં પાર કરીને સડકો,
કહે, ટમેટાંરાજા પ્હેરો, મીઠો મીઠો તડકો.

શબ્દસમજૂતી

બંડી (અહીં) એક પ્રકારનું પહેરણ **અડકો-દડકો** એક બાળરમત **ફૂંક** ગરમાવો **ઘારી** એક મીઠાઈનું નામ

સ્વાધ્યાય

૧. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક-એક વાક્યમાં લખો :

(૧) ફ્રિજમાં ઠંડી કોને લાગે છે ?

(૨) ટમેટું બંડી પહેરાવવા કોને કહે છે ?

(૩) ટમેટાને ડાળ પર શા માટે ગમે છે ?

(૪) ફ્રિજનો દરવાજો શા માટે ખુલ્યો ?

(૫) ટમેટું ખુશ કેમ થયું ?

૨. નીચેના દરેક શબ્દનાં બે-બે વાક્યો લખો :

ઉદાહરણ : ફ્રિજ - ફ્રિજમાં પાણી ઠંડું થાય છે. ફ્રિજ રસોડામાં હોય છે.

(૧) વાસી (૨) ઠંડી (૩) રાજા (૪) સૂરજ

૩. નીચે આપેલા બે શબ્દો પરથી એક વાક્ય બનાવો :

ઉદાહરણ : ટમેટું - પંખો

પંખા નીચે ટેબલ પર ટમેટું પડ્યું છે.

(૧) મોબાઈલ - બૉલપેન (૨) દૂધી - ચોપડી (૩) તડકો - બરફ

(૧) ____________________

(૨) ____________________

(૩) ____________________

૪. બૉક્સમાં આપેલ ટ્રાફિક-સંકેતોને, યોગ્ય સાઈન બોર્ડ સામે લખો અને આ નિશાનીઓ શું સૂચવે છે તેની ચર્ચા કરી લખો.

(નો પાર્કિંગ, રેલવેગેટ, નો હોર્ન, સ્પીડ બ્રેકર, ઝીબ્રા ક્રૉસિંગ, નો ઍન્ટ્રી)

____________ ____________

____________ ____________

____________ ____________

____________ ____________

____________ ____________

____________ ____________

૫. નીચેની કાવ્યપંક્તિઓ સ્વચ્છ અને સુવાચ્ય અક્ષરે લખો :

(૧) કહે ટમેટું મને ફ્રિજમાં બહુ લાગે છે ઠંડી.

____

(૨) દૂધીમાસી, દૂધીમાસી ! ઝટ પહેરાવો બંડી.

____

(૩) આના કરતાં હતાં ડાળ પર રમતાં અડકો-દડકો.

____

(૪) મીઠો મીઠો બહુ જ લાગતો એ સવારનો તડકો.

____

૬. કાવ્યપંક્તિ પૂર્ણ કરો :

આના કરતાં .... હૂંફનું નામ.

૭. ઉદાહરણ મુજબ કાવ્યમાંથી પ્રાસવાળા શબ્દોનાં જોડકાં બનાવો.

ઉદાહરણ : ઠંડી-બંડી

૮. નીચેની પંક્તિઓ વાંચો :

લાલ લાલ મરચાજી
  તીખી તીખી ચર્ચાજી.

તમે પણ આવી પંક્તિઓ બનાવો અને લખો. (ગમે તે બે)

૯. નીચેના શબ્દો શબ્દકોશના ક્રમમાં ગોઠવો :

(ટમેટું, ઠંડી, બંડી, તડકો, સૂરજ)

(૧) _______ (૨) _______ (૩) _______ (૪) _______ (૫) _______

પ્રવૃત્તિ

- અભિનય થઈ શકે તેવાં બાળગીતોનો સંગ્રહ તૈયાર કરો.
- જોડકણાંનો અંક બનાવો.

૩. સાચી હજ

બગદાદ શહેરમાં શેખ અબ્દુલ્લાનો પરિવાર રહેતો હતો. શેખ અબ્દુલ્લા ખૂબ જ ધાર્મિક હતા. દર વર્ષે હજ પર અનેક લોકો જતા ત્યારે તેમને પણ હજ કરી આવવાની તીવ્ર ઇચ્છા રહેતી, પરંતુ ગરીબીને કારણે તેઓ હજ કરવા જઈ શકતા ન હતા. એક વર્ષે જ્યારે બગદાદના લોકો હજ માટે નીકળ્યા ત્યારે શેખ અબ્દુલ્લાને તેમની ગરીબાઈને કારણે હજમાં ન જોડાઈ શકવાનું ભારે દુઃખ થયું. તેઓ વિચારવા લાગ્યા - જો મારી પાસે પૈસા હોત તો હું પણ હજ કરી પુણ્ય મેળવત. શેખ અબ્દુલ્લાને હજ કરવા જવાનું વારંવાર યાદ આવતું પરંતુ તેઓ મન મારીને બેસી જતા. એક વખત રાત્રે તેઓ સૂઈ ગયા હતા અને અચાનક તેમની ઊંઘ ઊડી ગઈ. તેમને કોઈનો અવાજ સંભળાયો. તેઓ શાંતિથી સાંભળી રહ્યા. વાત કરવાવાળા બે ફરિશ્તા હતા. એક ફરિશ્તાએ બીજાને પૂછ્યું, ‘‘હે ભાઈ, આજે જે લોકો મક્કા શરીફમાં હજ કરી રહ્યા છે, શું ખુદાએ તે બધાની હજ કબૂલ કરી દીધી છે ?’’ તો બીજા ફરિશ્તાએ જવાબ આપ્યો, ‘‘ના,

બધાનો તો સ્વીકાર નથી કર્યો.'' પહેલા ફરિશ્તાએ પૂછ્યું, ''તો પછી ખુદાએ કોની હજ સ્વીકારી છે ?'' બીજાએ કહ્યું, ''એ હાજીઓમાંથી કોઈની પણ હજ સ્વીકારી નથી.''

પહેલાએ પ્રશ્ન કર્યો કે તો પછી આ વર્ષે હજનું પુણ્ય કોઈને પણ નહિ મળે. બીજાએ જવાબ આપ્યો, ''કેમ નહિ મળે ? પુણ્ય તો મળી ગયું છે,'' પહેલાએ આશ્ચર્ય સાથે પૂછ્યું. ''પણ કોને ?'' બીજાએ હસતાં હસતાં જવાબ આપ્યો, ''દમાસ્કસના અલી હુસેન મોચીને.'' શેખ અબ્દુલ્લા બે ફરિશ્તા વચ્ચેની વાતચીત સાંભળી રહ્યા હતા. વાત પૂરી થતાંની સાથે જ બેય ફરિશ્તા અદૃશ્ય થઈ ગયા. શેખ અબ્દુલ્લા મૂંઝવણમાં પડી ગયા. તેમને એ સમજાતું ન હતું કે હજ કર્યા સિવાય હજનું પુણ્ય કેવી રીતે મળી શકે ?

બીજા દિવસે તેઓ દમાસ્કસ જવા રવાના થયા. પૂછતાં પૂછતાં તેઓ અલી હુસેનના ઘરે આવ્યા. અલી હુસેને તેમને આવવાનું કારણ પૂછ્યું. શેખ અબ્દુલ્લાએ રાત્રે સાંભળેલી સઘળી વાત તેમને કહી સંભળાવી.

એમની વાત સાંભળીને અલી તો બેભાન જેવા થઈ ગયા. ભાનમાં આવતાં તેમણે પોતાની વાત આ રીતે કહીઃ ''ભાઈ હું એક ગરીબ માણસ છું. કેટલાંય વર્ષોથી વિચારતો હતો કે હજ કરી આવું. થોડું થોડું કરીને હજ માટે મેં રૂપિયા ભેગા કર્યા હતા. આ વર્ષે હું હજ કરવા જાત, પણ હજ જવાનું નક્કી કર્યું તેના બે દિવસ પહેલાં જ મેં મારા પડોશીનાં બાળકોને રોકકળ કરતાં જોયાં. કારણ પૂછ્યું તો જાણવા મળ્યું કે તે બિચારાં બાળકોને કેટલાય દિવસોથી ખાવા માટે કંઈ જ મળ્યું ન હતું અને ખાવાનું મેળવવાનો કોઈ જ રસ્તો દેખાતો ન હતો. તેમના પિતાજી મૃત્યુ પામ્યા હતા અને મા ખૂબ જ બીમાર હતી. મારાથી એ બાળકોનું દુઃખ સહન ન થયું. મેં મારા ઘરેથી રોટલીઓ મોકલી અને પછી જે પૈસા હજ માટે ભેગા કર્યા હતા, તે બધા જ તેમને આપી દીધા. મેં વિચાર્યું કે હજ તો ગમે ત્યારે જઈ શકાશે, પરંતુ આ બાળકોની તકલીફ તો મારે આજે જ દૂર કરવી જોઈએ. હવે, આપ કહો, તેઓની આ હાલત જોઈને હું હજની ખુશાલી કેવી રીતે ઊજવી શકું ?''

શેખ અબ્દુલ્લાએ ઊંડો શ્વાસ લીધો. ખુદાનો આભાર માન્યો અને મોચી કહેવા લાગ્યો ‘‘ભાઈ હુસેન, તમારી વાત સાચી છે, ખુદાને ખુદાઈ પ્યારી છે. તમે ગરીબ હોવા છતાં પેલાં દુ:ખી બાળકોને મદદ કરી અને હજનો વિચાર છોડી દીધો, એ જ કારણ છે કે ખુદાના દરબારમાં માત્ર તમારી જ હજ મંજૂર થઈ.’’

અલી હુસેન આંખમાં ઝળઝળિયાં સાથે આકાશ તરફ જોતા રહ્યા અને મનોમન ખુદાનો આભાર માનતા રહ્યા.

શેખ અબ્દુલ્લા ઊઠ્યા. તેમણે અલી હુસેનનો હાથ પકડી ચૂમ્યો અને ત્યારે એમને પણ એવો અનુભવ થયો કે જાણે એમને પણ હજનું પુણ્ય મળી ગયું !

શબ્દસમજૂતી

હજ મુસલમાનો દ્વારા થતી મક્કાની પવિત્ર યાત્રા **ફરિશ્તો** દેવદૂત **આશ્ચર્ય** નવાઈ **દમાસ્કસ** સીરિયા દેશનું એક શહેર **હાજી** હજ કરી આવનાર વ્યક્તિ

રૂઢિપ્રયોગો

મન મારીને બેસી રહેવું - મનની ઇચ્છાને દબાવી રાખવી **રસ્તો ન દેખાવો** - કોઈ ઉકેલ ન મળવો **આંખમાં ઝળઝળિયાં આવવાં** - આંખમાં આંસુ આવવાં

સ્વાધ્યાય

૧. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક-એક વાક્યમાં લખો :

(૧) શેખ અબ્દુલ્લાને હજ કરવાની ઇચ્છા ક્યારે થઈ આવતી ?

(૨) શેખ અબ્દુલ્લા હજ કરવા શા માટે ન જઈ શક્યા ?

(૩) અલી હુસેનના પાડોશમાં બાળકો શા માટે રોકકળ કરતાં હતાં ?

(૪) ખુદાના દરબારમાં અલી હુસેનની હજ કેમ મંજૂર થઈ ?

(૫) અલી હુસેન હજ કરવા માટે ભેગા કરેલા પૈસા નું શું કર્યું ?

૨. ચિત્રો જોઈને દરેક વિશે બે-બે વાક્યો લખો :

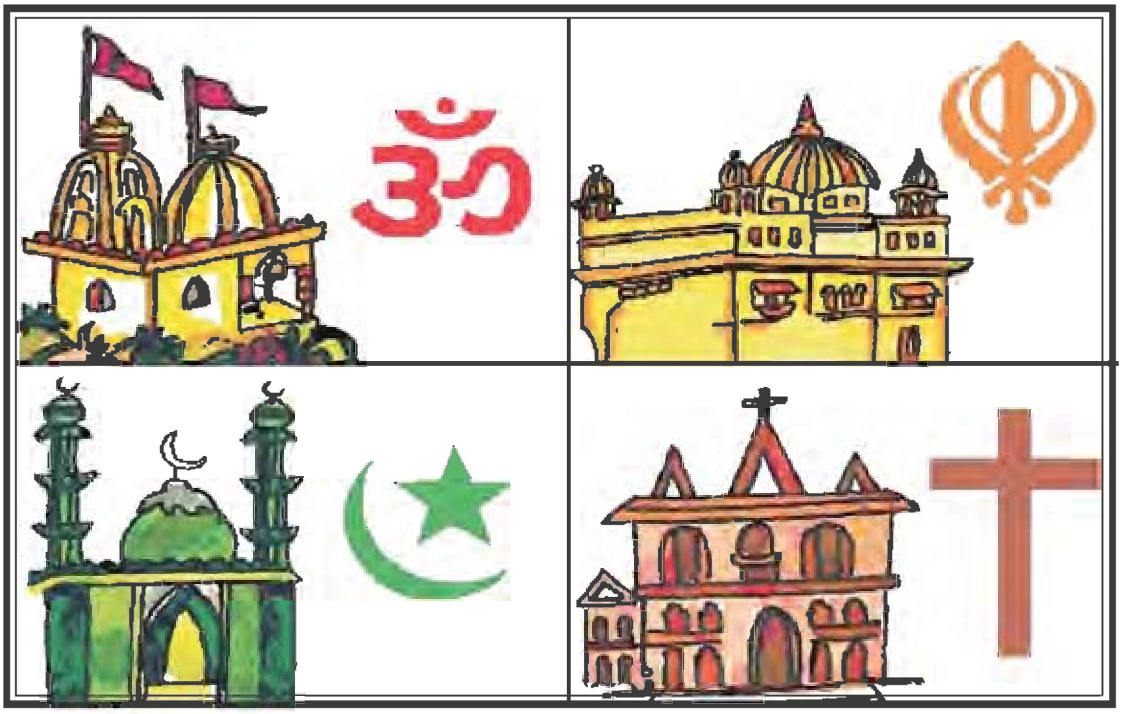

(૧) ____________________

(૨) ____________________

(૩) ____________________

(૪) ____________________

(૫) ____________________

(૬) ____________________

(૭) ____________________

(૮) ____________________

૩. નીચેનાં વાક્યોને પાઠના ક્રમમાં ગોઠવો :

(૧) જાણે એમને પણ હજનું પુણ્ય મળી ગયું.

(૨) શેખ અબ્દુલ્લાએ ઊંડો શ્વાસ લીધો.

(૩) મારાથી એ બાળકોનું દુ:ખ સહન ન થયું.

(૪) વાત પૂરી થતાંની સાથે જ બેય ફરિશ્તા અદૃશ્ય થઈ ગયા.

(૫) દર વર્ષે હજ પર અનેક લોકો જતા.

૪. નીચેના શબ્દોના સમાનાર્થી શબ્દો લખો :

(૧) પરિવાર ______ (૨) અચાનક ______ (૩) આશ્ચર્ય ______

(૪) તકલીફ ______ (૫) ફરિશ્તો ______ (૬) આંખ ______

૫. નીચેના શબ્દોના વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો લખો :

(૧) ગરીબ × ______ (૨) શાંતિ × ______ (૩) પુણ્ય × ______

(૪) બેભાન × ______ (૫) બીમાર × ______ (૬) મંજૂર × ______

૬. નીચેના રૂઢિપ્રયોગોના અર્થ આપી વાક્યપ્રયોગ કરો :

(૧) મન મારી બેસી રહેવું (૨) આંખમાં ઝળઝળિયાં આવવાં (૩) ગદ્‌ગદિત થવું

૭. ઉદાહરણ પ્રમાણે વાક્યો બનાવીને લખો :

ઉદાહરણ : શેખ અબ્દુલ્લા આવે છે. શેખ અબ્દુલ્લા આવતા હતા. શેખ અબ્દુલ્લા આવશે.

(૧) મનુ મમરા ખાય છે. ______

(૨) વરસાદ આવે છે. ______

(૩) હું ચીકુ ખાઉં છું. ______

૮. નીચે આપેલા ફકરાનું સુલેખન કરો :

પાવન વહેલો ઊઠ્યો. ઝટ પરવારી નિશાળે ગયો. સાહેબે તેને પ્રાર્થનાખંડમાં ગીત ગાવા કહ્યું. મધુર કંઠે ગવાયેલું ગીત સાંભળી સૌ ઝૂમી ઊઠ્યાં.

૯. નીચેના શબ્દો શબ્દકોશના ક્રમમાં ગોઠવો :

પુણ્ય, યાદ, વાતચીત, શ્વાસ, શાંતિ

(૧) ______ (૨) ______ (૩) ______ (૪) ______ (૫) ______

પ્રવૃત્તિ

- પુસ્તકાલય, સામયિક અને વર્તમાનપત્રમાંથી વાર્તા / પ્રસંગો મેળવીને વાંચો.
- વાર્તાઅંક તૈયાર કરો.

❖

૪. લાખો વણજારો

લાખો કરીને એક વણજારો હતો. પૈસેટકે એ સુખી હતો; પણ એકવાર એને ભીડ પડી. એ તો ગયો વાણિયાને ત્યાં.

વાણિયો કહે, ''જોઈએ એટલા રૂપિયા લઈ જાઓ. તમારા જ છે.''

જોઈતી રકમ ખાતે મંડાવી લાખો ઊઠ્યો.

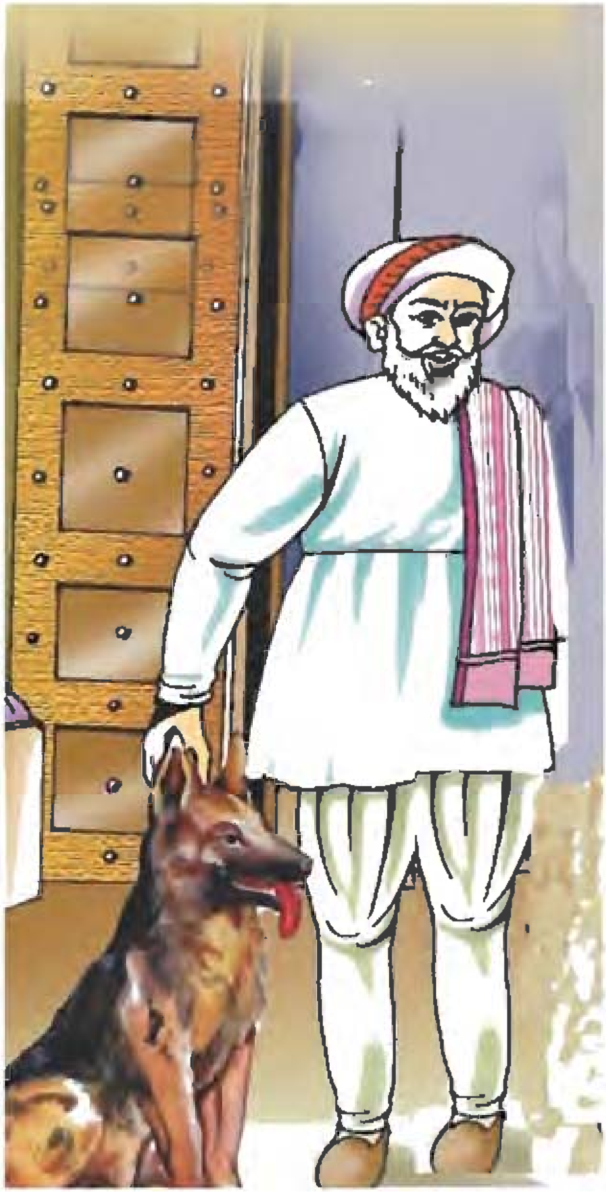

''લો, રામ રામ શેઠજી ! મહિનો પૂરો થતાં રકમ લઈને આવી પહોંચીશ. ત્યાં સુધી આ ડાઘિયાને તમારે ત્યાં મૂકી જાઉં છું.''

''એ શું બોલ્યા ? તમારા પૈસા તો દૂધે ધોયેલા છે.''

''મોટી મહેરબાની, શેઠ. પણ એમ કાંઈ સાનમાં મૂક્યા વગર મારાથી પાઈ પણ લેવાય નહિ.''

લાખાએ ડાઘિયાને ડચકારીને શેઠની પાસે રહેવા હાથ ને આંખથી ઈશારો કર્યો. પછી એણે તરત ડાઘિયા ઉપરથી આંખ વાળી લીધી અને એ રસ્તે પડ્યો. ડાઘિયો લાખાની પીઠ દેખાઈ ત્યાં સુધી તેના તરફ જોઈ રહ્યો.

પછી તો એવું બન્યું કે શેઠને ઘેર એક રાતે ખાતર પડ્યું. હજારોની ચોરી થઈ. ચારેકોર તપાસ ચાલી. ડાઘિયો બધાની જોડે જ હતો. થોડે આગળ જાય ને પાછો આવે. પણ એના તરફ કોઈનું ધ્યાન

જાય તો ને ? આગળ પગેરું ન મળ્યું એટલે કંટાળીને સૌ પાછા વળતા હતા. ત્યાં ડાઘિયાએ વાણિયાનું ધોતિયું મોઢામાં પકડીને ખેંચવા માંડ્યું. એક વાડ આગળ આવીને ડાઘિયો ઊભો રહ્યો અને પગથી જમીન ખોતરવા મંડ્યો. ત્યાં ખોદ્યું તો ચોરાયેલો બધો જ માલ અકબંધ મળી આવ્યો.

વાણિયાના હરખનો પાર ન રહ્યો. એને થયું કે આ ડાઘિયાને હવે વહેલો છૂટો કરીને એના ધણી ભેગો કરી દેવો જોઈએ. લાખાને જે પૈસા ધીર્યા છે એથી અનેકગણું ડાઘિયાએ મને બચાવી આપ્યું. વાણિયાએ આ બધી વાત ચિઠ્ઠીમાં લખી તે કૂતરાની કોટે બાંધી અને તેને વિદાય કર્યો.

અહીં એવું બન્યું કે લાખા વણજારાને પૈસાની છૂટ થઈ. એને વિચાર થયો કે મહિનો પૂરો થાય ને પૈસા આપવા જાઉં એમાં મેં શું કર્યું ? મહિનામાં દિવસો બાકી હોય ને પૂરા પૈસા દઈ આવું તો હું ખરો. પૈસા લઈને એ નીકળ્યો. અડધે રસ્તે આવ્યો ત્યાં સામેથી એને કંઈ કૂતરા જેવું આવતું દેખાયું. ધારીને જુએ છે તો એનો વહાલો ડાઘિયો !

ડાઘિયાને જોતાં જ લાખાની આંખ ફરી ગઈ. 'અરે રામ ! આ કૂતરાએ મારી શાખ ઉપર

પાણી ફેરવ્યું ! એ નાસી આવ્યો ! હું શું મોં બતાવીશ ?' ડાઘિયો લાડથી પાસે આવવા જાય છે, ત્યાં લાખાએ આંખ બતાવી એને ફિટકાર આપ્યો અને મોં ફેરવી લીધું.

ઘડીભર ડાઘિયો થંભી ગયો. બીજી જ પળે એ તો ડુંગર તરફ દોડ્યો. ત્યાં એ અબોલ જીવ પથરા પર માથું પછાડી પછાડીને મરી ગયો. લાખો પૈસા આપવા ગયો. ત્યાં એણે શેઠ પાસેથી બધી વાત જાણી. વણજારાના પસ્તાવાનો કંઈ પાર ન રહ્યો.

ભારે હૈયે લાખો પાછો વળ્યો. જ્યાં પોતાનો વિશ્વાસુ કૂતરો માથું પછાડીને મરી ગયો હતો ત્યાં એણે એક મોટું સરોવર બંધાવ્યું.

એ સરોવર તે ડાઘાસર. ઉત્તર ગુજરાતમાં રાધનપુર પાસે એ આવેલું છે.

શબ્દસમજૂતી

ભીડ પડવી તંગી જણાવી **ખાતે મંડાવી** ચોપડામાં કોઈના નામનો હિસાબ નવસેરથી ઉધારવો **પગેરું** પગનું નિશાન **શાખ** આબરૂ **સાન** ગીરો **અકબંધ** હતો તેટલો જ **ફિટકાર** ધિક્કાર, અનાદર

રૂઢિપ્રયોગો

આંખ વાળી લેવી દુ:ખી હૃદયે વિદાય લેવી **ખાતર પડવું** ચોરી થવી **દૂધે ધોયેલું** વિશ્વાસપાત્ર **આંખ ફરી જવી** (અહીં) ગુસ્સા સાથે નારાજગી વ્યક્ત કરવી **પાણી ફેરવવું** આબરૂ કાઢવી **આંખ બતાવવી** ગુસ્સો પ્રગટ કરવો **ભારે હૈયે** દુ:ખી હૃદયે

સ્વાધ્યાય

૧. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો ઉત્તર એક-એક વાક્યમાં લખો :

(૧) લાખો વાણિયા પાસે શા માટે ગયો ?

(૨) લાખાએ ડાઘિયાને વાણિયાને ત્યાં શા માટે મૂક્યો ?

(૩) ડાઘિયાએ વાણિયાને પોતાની સાથે લેવા શું કર્યું ?

(૪) શેઠે ડાઘિયાની કોટે શું બાંધ્યું ?

(૫) ડાઘિયો ઘડીભર કેમ થંભી ગયો ?

(૬) ડાઘાસર ક્યાં આવેલું છે ?

૨. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર લખો :

(૧) રકમ ખાતે મંડાવી, લાખાએ વાણિયાને શું કહ્યું ?

(૨) ખોવાયેલું ધન કોણે પાછું અપાવ્યું ? શી રીતે ?

(૩) વાણિયાએ ડાઘિયાને વહેલો છૂટો કરવાનું શા માટે વિચાર્યું ?

(૪) પૈસા ચૂકવવા નીકળેલા લાખાએ શું જોયું ?

૩. કારણ લખો :

(૧) ડાઘિયાએ વાણિયાનું ધોતિયું ખેંચવા માંડ્યું, કારણ કે....

(૨) ડાઘિયો માથું પછાડીને મૃત્યુ પામ્યો, કારણ કે....

(૩) લાખાએ એક સરોવર બંધાવ્યું, કારણ કે....

૪. નીચેના શબ્દોના સમાનાર્થી શબ્દો લખો :

(૧) માસ ______ (૨) હરખ ______ (૩) પ્રિય ______

(૪) આબરૂ ______ (૫) ભાગવું ______ (૬) વિશાળ ______

૫. નીચેના શબ્દોના વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો લખો :

(૧) ધ્યાન × ______ (૨) વિદાય × ______

(૩) વિશ્વાસુ × ______ (૪) પાસે × ______

૬. નીચેના રૂઢિપ્રયોગોના અર્થ આપી વાક્યપ્રયોગ કરો :

(૧) આંખ વાળી લેવી (૨) ખાતર પડવું

(૩) દૂધે ધોયેલું (૪) પાણી ફેરવવું

૭. નીચેનાં વાક્યો કોણ બોલે છે અને કોને કહે છે તે લખો :

(૧) 'એ શું બોલ્યા ? તમારા પૈસા તો દૂધે ધોયેલા છે ?'

______

(૨) 'અરે રામ ! આ કૂતરાએ મારી શાખ ઉપર પાણી ફેરવ્યું !'

______

૮. આપેલા શબ્દોમાંથી યોગ્ય શબ્દ પસંદ કરી એની ઉપર √ કરો :

(૧) કાંઈ શાન / સાનમાં મૂક્યા વગર મારાથી પાઈ પણ લેવાય નહિ.

(૨) લાખાએ ડાઘિયાને ઈશારો / ઈસારો કર્યો.

(૩) વાણિયાએ આ બધી વાત ચિટ્ઠી / ચિઠ્ઠીમાં લખી.

(૪) આ કૂતરાએ મારી શાખ / સાખ ઉપર પાણી ફેરવ્યું.

(૫) લાખો પૈશા / પૈસા આપવા ગયો.

૯. નીચેના શબ્દો શબ્દકોશના ક્રમમાં લખો :

પીઠ, ખાતર, કૂતરો, ઈશારો, જીવ

(૧) ______ (૨) ______ (૩) ______ (૪) ______ (૫) ______

પ્રવૃત્તિ

- પુસ્તકાલય, સામયિક અને વર્તમાનપત્રની પૂર્તિઓમાંથી વાર્તા / પ્રસંગો વાંચો.
- વાર્તાઅંક તૈયાર કરો.

❖

પુનરાવર્તન ૧

૧. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક-એક વાક્યમાં લખો :

(૧) પાણીમાં કોણ કૂદી પડ્યું ?

(૨) ટમેટાને ડાળ પર શા માટે ગમે છે ?

(૩) ખુદાના દરબારમાં અલી હુસેનની હજ કેમ મંજૂર થઈ ?

(૪) ડાઘાસર શી રીતે નિર્માણ પામ્યું ?

(૫) શેઠે ડાઘિયાની કોટે શું બાંધ્યું ?

૨. નીચેના શબ્દોનો ઉપયોગ કરી વાક્યપ્રયોગ કરો :

(૧) ઠંડી : ______

(૨) નારિયેળ : ______

(૩) વાતચીત : ______

(૪) હરખ : ______

(૫) કૂતરો : ______

૩. નીચેના બંને શબ્દો પરથી વાક્ય બનાવો :

ઉદાહરણ : પાન, પાણી - પાન પાણીમાં તરે છે.

(૧) વરસાદ, પતંગ ______

(૨) પંખી, વિમાન ______

(૩) ફૂલ, પ્લાસ્ટિક ______

(૪) ઝાંઝર, પગ ______

(૫) વૃક્ષ, મેદાન ______

૪. તમને ગમતા વૃક્ષ વિશે સાત-આઠ વાક્યો લખો :

૫. કાવ્યપંક્તિ પૂર્ણ કરો :

મીઠો મીઠો બહુ જ .... હૂંફનું નામ.

૬. નીચેના શબ્દોના સમાનાર્થી શબ્દો લખો :

(૧) ખુશી ________ (૨) સવાર ________ (૩) જવાબ ________

(૪) તકલીફ ________ (૫) આબરૂ ________ (૬) રાત ________

૭. નીચેના શબ્દોના વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો લખો :

(૧) અંદર × ________ (૨) દૂર × ________ (૩) છીછરું × ________

(૪) ઊંઘવું × ________ (૫) જવું × ________ (૬) નીચે × ________

૮. નીચેના રૂઢિપ્રયોગોના અર્થ આપી વાક્યપ્રયોગ કરો :

(૧) રસ્તો ન દેખાવો (૨) આંખ વાળી લેવી (૩) આંખ ફરી જવી

(૪) આંખ બતાવવી

૯. નીચેનો ફકરો તમારી નોટબુકમાં સુંદર અક્ષરે લખો :

ડાઘિયાને જોતાં જ લાખાની આંખ ફરી ગઈ. 'અરે રામ ! આ કૂતરાએ મારી શાખ ઉપર પાણી ફેરવ્યું ! એ નાસી આવ્યો ! હું શું મોં બતાવીશ ?' ડાઘિયો લાડથી પાસે આવવા જાય છે, ત્યાં લાખાએ આંખ બતાવી એને ફિટકાર આપ્યો અને મોં ફેરવી લીધું.

૧૦. નીચેના શબ્દો શબ્દકોશના ક્રમમાં લખો :

ઘારી, ગરીબ, વિદાય, કૂતરું, ડુંગર

(૧) ________ (૨) ________ (૩) ________ (૪) ________ (૫) ________

❖

૫. ઉખાણાં

(૧) સવારે આવે, સાંજે જાય,
કોઈ ન જાણે ક્યાં સંતાય. ?

(૨) એક પાન બીજું પાન, પાનની અંદર પાન,
લીલાં-ધોળાં પાંદડાં, શું છે મારું નામ ?

(૩) બે સગા ભાઈ, અડઅડ કહેતાં અડે નહિ,
અડીશ મા, અડીશ મા કહીએ તો અડે.

(૪) શરીર નહિ પણ જન્મે ખરી,
મોં નહિ પણ કરે અવાજ,
જન્મી એવી ઝટ મરે,
ચતુર કરો વિચાર.

(૫) આમ જાઉં, તેમ જાઉં, જ્યાં જાઓ ત્યાં સાથે જાઉં,
નાનો થાઉં, મોટો થાઉં, ઊંઘી જાઓ તો સંતાઈ જાઉં.

(૬) રહે વૃક્ષ પર, પણ પક્ષી નથી,
ભરેલું છે જળ, પણ ઘડો નથી,
માથે છે જટા પણ, જોગી નથી,
છે ત્રિનેત્ર પણ શંકર નથી.

(૭) દુનિયા આખી ઘરમાં આવે,
કામ ફટાફટ કરતું,
જ્ઞાનની સૌ બારીઓ ખુલ્લી,
એક જ ક્લિકમાં કરતું.

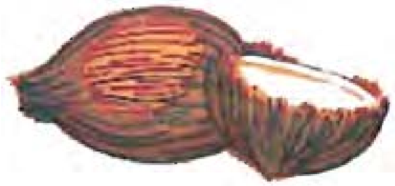

(૮) હાલે છે પણ જીવ નથી, ચાલે છે પણ પગ નથી,
બેઠક છે પણ બાજઠ નથી, ખવાય છે પણ ખૂટતો નથી.

- ઉખાણાંને ઓળખી આપેલ ક્રમ સામે સાચો ઉત્તર લખો :

(૧) ________ (૨) ________ (૩) ________ (૪) ________

(૫) ________ (૬) ________ (૭) ________ (૮) ________

શબ્દસમજૂતી

અડીશ મા અડકીશ નહિ **ઝટ** ઝડપથી **જળ** પાણી **જટા** અવ્યવસ્થિત લાંબાવાળ **ત્રિનેત્ર** ત્રણ આંખ **બાજઠ** ચાર પાયાવાળું એક જાતનું આસન

સ્વાધ્યાય

૧. નીચેના દરેક પ્રશ્નોના ઉત્તર એક-એક વાક્યમાં લખો :

(૧) સવારે આવીને, સાંજે કોણ સંતાઈ જાય છે ?

(૨) કવિએ કોબીની શી ઓળખ આપી છે ?

(૩) મોં ન હોવા છતાં કોણ અવાજ કરે છે ?

(૪) જટા હોવા છતાં જોગી કોણ નથી ?

(૫) જ્ઞાનની બારીઓ કોણ ખોલે છે ?

૨. અન્ય ઉખાણાં શોધીને લખો.

૩. નીચેના કોષ્ટકમાંથી ઉખાણાંના જવાબની ફરતે ⬭ કરો :

રી	હો	લો	સો	લ	કો	ય	લ
ક	ઠ	બે	ભેં	યો	બી	ગા	ડી
બ	ઊં	સ	છા	લ	જ	ર	સૂ
હીં	ટ	ડ	ભૂં	બા	યે	ટ	પ
ચ	પ	ટી	ગ	ળિ	ળ	મ્પ્યૂ	ડી
કો	પો	મે	ના	રં	ગી	ક	સી

૪. નીચેના શબ્દોના સમાનાર્થી શબ્દો લખો :

(૧) પાન ______ (૨) મોં ______ (૩) સંતાવું ______

(૪) વૃક્ષ ______ (૫) પગ ______ (૬) દુનિયા ______

૫. નીચેના શબ્દોના વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો લખો :

(૧) જ્ઞાન × ______ (૨) જન્મ × ______ (૩) ચતુર × ______

(૪) નાનો × ______ (૫) ઉત્તર × ______ (૬) ઊંઘવું × ______

૬. નીચેના શબ્દસમૂહો માટે એક શબ્દ આપો :

(૧) ઉનાળાની સખત ગરમ હવા : ______

(૨) ત્રણ આંખવાળું : ______

(૩) ચાર પાયાવાળું એક જાતનું આસન : ______

૭. ઉદાહરણ મુજબ કેવો, કેવી, કેવું શબ્દ લખો :

ઉદાહરણ : પંખો - કેવો

(૧) કેરી ______ (૨) કાંટો ______ (૩) કમ્પ્યૂટર ______

(૪) જીભ ______ (૫) ચાંદો ______ (૬) નારિયેળ ______

૮. આડાઅવળા અક્ષરને ક્રમમાં ગોઠવી શબ્દ બનાવો :

ઉદાહરણ : ફફટાટ - ફટાફટ

(૧) શરરી ________ (૨) અજવા ________

(૩) કશંર ________ (૪) જબાઠ ________

૯. નીચેના શબ્દો શબ્દકોશના ક્રમમાં લખો :

બકરી, ગોખલો, પાંદડું, સૂરજ

(૧) ________ (૨) ________ (૩) ________ (૪) ________

પ્રવૃત્તિ

- ઉખાણાં અંક તૈયાર કરો.

❖

૬. રાતાં ફૂલ

ઝવેરચંદ મેઘાણી

એક ઝાડ માથે ઝૂમખડું,
ઝૂમખડે રાતાં ફૂલ
ભમર રે રંગ ડોલરિયો.

એક ડાળ માથે પોપટડો,
પોપટડે રાતી ચાંચ
ભમર રે રંગ ડોલરિયો.

એક પાળ માથે પારેવડું,
પારેવડે રાતી આંખ
ભમર રે રંગ ડોલરિયો.

એક મો'લ માથે મરઘલડો,
મરઘલડે માંજર લાલ
ભમર રે રંગ ડોલરિયો.

એક નાર માથે ચૂંદલડી,
ચૂંદડીએ રાતી ભાત્ય
ભમર રે રંગ ડોલરિયો.

એક માત-કાખે બાળકડું,
બાળકડે રાતા ગાલ
ભમર રે રંગ ડોલરિયો.

એક બે'ન માથે સેંથલિયો,
સેંથલિયે લાલ હિંગોળ
ભમર રે રંગ ડોલરિયો.

એક ગોખ માથે ભાભલડી,
ભાભજના રાતા દાંત
ભમર રે રંગ ડોલરિયો.

એક પા'ડ માથે પાવળિયો,
પાવળિયે લાલ સિંદોર
ભમર રે રંગ ડોલરિયો.

એક આભ માથે ચાંદરડું,
ચાંદરડે રાતાં તેજ
ભમર રે રંગ ડોલરિયો.

એક સિંધુ-પાળે સાંજલડી,
સાંજલડી રાતાં હોજ
ભમર રે રંગ ડોલરિયો.

શબ્દસમજૂતી

મરઘલડો મરઘો **ડોલરિયો** એક જાતના ફૂલછોડ **ઝૂમખડું** ઝૂમખું **મો'લ** મહેલ **માંજર** મરઘાના માથા પરની કલગી **કાંખે** કેડે **હિંગોળ** હિંગળો, રાતા રંગનો પદાર્થ **ગોખ** ઝરૂખો, ગોખલો **ભાભલડી** ભાભી **પાવળિયો** પાળિયો **સિંધુ** સમુદ્ર

સ્વાધ્યાય

૧. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક-એક વાક્યમાં લખો :

(૧) ઝૂમખડું કયા રંગનું છે ?

(૨) આંખ કોની રાતી છે ?

(૩) મરઘલડાની માંજર હોય, તો મોરને શું હોય ?

(૪) ચાંદરડે શું રેલાય છે ?

(૫) ચંદ્ર અને સૂરજમાં શો ફેર છે ?

૨. તમને ગમતા પક્ષી વિશે ચાર વાક્યો લખો.

૩. નીચેની કાવ્યપંક્તિઓ પૂર્ણ કરો :

(૧) એક નાર ....

.... ડોલરિયો.

(૨) એક આભ ....

.... ડોલરિયો.

૪. સૂચના મુજબ કરો :

- નમૂના મુજબ શબ્દજોડ બનાવો :

(૧) ડાળ - **પોપટડો** (૨) ગોખ ______ (૩) પાળ ______

(૪) નાર ______ (૫) આભ ______ (૬) મોલ ______

- અંતે 'યો' આવે તેવા શબ્દો લખો :

(૧) ડોલરિયો (૨) ______ (૩) ______

(૪) ______ (૫) ______ (૬) ______

- શબ્દજોડ બનાવો :

(૧) કૂતરો - કૂતરી (૨) કબૂતર ______

(૩) બકરો ______ (૪) ______ મરઘી

(૫) ______ દેડકી (૬) છોકરો ______

- લાલ રંગની કોઈ પણ છ વસ્તુનાં નામ લખો :

(૧) ______ (૨) ______ (૩) ______

(૪) ______ (૫) ______ (૬) ______

- લીલા રંગની છ વસ્તુનાં નામ લખો :

(૧) ______ (૨) ______ (૩) ______

(૪) ______ (૫) ______ (૬) ______

૫. કૌંસમાં આપેલા શબ્દો શબ્દકોષ્ટકમાંથી શોધી તેના પર ⬭ કરો :

(પારેવડું, ભાભલડી, ચૂંદલડી)

ભા	ભ	લ	ડી	યો	કો
વા	મા	ન	રિ	ડું	ચૂં
સા	ના	લ	વ	ના	દ
જા	કો	રે	ણ	સા	લ
મે	પા	તા	ખે	જે	ડી

પ્રવૃત્તિ

- પુસ્તક, સામયિક અને છાપાંઓની પૂર્તિમાંથી પક્ષીઓ વિશેનાં લખાણો વાંચો.

❖

૭. કલાકારની ભૂલ

મૂર્તિઓ બનાવનાર એક શિલ્પી હતો. એનું નામ તુલમોહન હતું. લોકો એને મોહન કહીને જ બોલાવતા હતા. મોહન અદ્ભુત અને આબેહૂબ મૂર્તિઓ બનાવતો. તે મૂર્તિઓ જોઈને ભલભલા દંગ રહી જતા. એક વખત તેણે પોતાના એક મિત્રની મૂર્તિ બનાવેલી. મિત્રની મૂર્તિ જોઈને શિલ્પીના મામાએ મીઠાઈ અપાવવા માટે, મિત્રને બજારમાં લઈ જવા કેટલોય આગ્રહ કર્યો, પણ કંઈ મૂર્તિ ચાલે ખરી ? આખરે મામાને જાણ થઈ કે આ તો પથ્થરની પ્રાણ વગરની મૂર્તિ છે.

મોહને એક વખત ઘરના દ્વાર પાસે ચોકીદારની મૂર્તિ બનાવી મૂકી દીધી. એ મૂર્તિને જોઈને મોહનને ત્યાં ચોરી કરવા આવેલા ચોર ભાગી ગયા હતા.

મોહને ઘણા લાંબા સમય સુધી મૂર્તિઓ બનાવ્યા કરી. આખરે સમય જતાં એ વૃદ્ધ થવા લાગ્યો. એ વિચારવા લાગ્યો કે હવે ગમે ત્યારે મૃત્યુ આવશે, મરવું પડશે. મારે કોઈ એવું કાર્ય કરી જવું જોઈએ કે લોકો મને વર્ષો સુધી ન ભૂલે. વિચાર કરતાં કરતાં તેણે પોતાનાં રૂપ, રંગ અને આકાર ધરાવતી દસ મૂર્તિઓ બનાવી. ધારી ધારીને બરાબર જોઈએ તોપણ મૂર્તિઓમાં અને મોહનમાં કોઈ તફાવત ખ્યાલમાં ન આવે તેવી કળા એની પાસે હતી.

એક દિવસ મોહનને રાત્રે સ્વપ્ન આવ્યું કે કાલે તેનું મૃત્યુ થવાનું છે. તેણે એક તરકીબ વિચારી કાઢી. એ બીજે દિવસે પોતાની બનાવેલી મૂર્તિઓની વચમાં ઊભો રહી ગયો. મોહનને લઈ આવવા યમરાજે પોતાના દૂતને મોકલ્યો. દૂત મોહનના ઘરે આવ્યો. જોયું તો એકસાથે અગિયાર મોહન ઊભા છે, દૂતને નવાઈ લાગી ! એ સાચા મોહનને ઓળખી શક્યો નહિ, એટલે ખાલી હાથે યમરાજની પાસે ગયો. યમરાજને બધી વાત કરી. દૂતને ખાલી હાથે પાછો આવેલો જોઈને યમરાજ ગુસ્સે થયા. યમરાજે કહ્યું, ‘‘મૂર્ખ, મોહન એક જ છે, પણ એ બુદ્ધિશાળી કલાકાર છે અને તું એનાથી બની ગયો છે; આપણે દેવતા છીએ. થોડીક બુદ્ધિ ચલાવ, એટલે જીવતો મોહન પકડાઈ જશે. એનું આયુષ્ય પૂરું થઈ ગયું છે એટલે એને જીવતો રાખવાનો નથી.’’

દૂત તો પાછો ચાલ્યો. મોહને દૂતનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળ્યો. પાછો એ મૂર્તિઓની વચ્ચે જઈને ઊભો રહી ગયો. દૂત આ વખતે એક પછી એક મૂર્તિને શાંતિથી જોવા લાગ્યો. એ જાણતો હતો કે આમાં એક તો જીવતો મોહન છે જ. જોકે બધી મૂર્તિઓ પણ જીવંત જ લાગતી હતી. મોહન પણ આંખ પટપટાવતો ન હતો. દૂત સાવ ધીમેથી બોલ્યો, ‘‘ભાઈ, મોહન તું ચતુર છો, કલાકાર છો. મૂર્તિઓ સર્જવામાં નિષ્ણાત છો, પણ મૂર્તિમાં એક ભૂલ રહી ગઈ છે. જો એ ભૂલ ન હોય તો તારી બધી મૂર્તિઓ જીવંત લાગત, પણ એ ભૂલને લીધે આ મૂર્તિઓની કિંમત સાવ તુચ્છ છે.’’

મોહન આ વાત સાંભળીને રહી શક્યો નહિ. એ એકદમ બોલી ઊઠ્યો, ‘‘શી ભૂલ છે ?’’

દૂતે તરત જ મોહનને પકડી લીધો અને કહ્યું, ‘‘બસ, આ એક જ ભૂલ છે.’’ અને દેવદૂત મોહનને પકડીને લઈ ગયો.

શબ્દસમજૂતી

કલાકાર કલાનું સર્જન કરનાર **શિલ્પી** મૂર્તિઓ બનાવનાર **આબેહૂબ** હૂબહૂ, તાદૃશ **દ્વાર** બારણું **તફાવત** ભેદ, જુદાઈ **તરકીબ** યુક્તિ **યમરાજ** મૃત્યુનો દેવ **ખાલી હાથે** કશું લીધા સિવાય **દેવતા** દેવ **નિષ્ણાત** નિપુણ, હોશિયાર **તુચ્છ** નજીવું, માલ વગરનું

રૂઢિપ્રયોગ

બની જવું છેતરાઈ જવું

સ્વાધ્યાય

૧. નીચેના દરેક પ્રશ્નોના ઉત્તર એક-એક વાક્યમાં લખો :

(૧) મોહન કેવી મૂર્તિઓ બનાવતો હતો ?

(૨) મોહનને દૂત કેમ ઓળખી ન શક્યો ?

(૩) ચોકીદારની મૂર્તિ જોઈને ચોર શા માટે ભાગી ગયા ?

(૪) મોહનને શું સ્વપ્ન આવ્યું ?

૨. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર લખો :

(૧) યમરાજે દૂતને શું કહ્યું હતું ?

(૨) વૃદ્ધ થતાં મોહને શું વિચાર્યું ?

(૩) મોહન કેવી રીતે પકડાઈ ગયો ?

૩. કલાકાર મોહન વિશે ચાર વાક્યો લખો.

૪. નીચેના શબ્દોના સમાનાર્થી શબ્દો લખો :

(૧) દ્વાર ______ (૨) વૃદ્ધ ______ (૩) યુક્તિ ______

(૪) ચતુર ______ (૫) તુચ્છ ______ (૬) આંખ ______

૫. નીચેના શબ્દોના વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો લખો :

(૧) મરેલું × ____ (૨) યુવાન × ____ (૩) અશાંતિ × ____

(૪) મૂર્ખ × ____ (૫) ઝડપી × ____ (૬) આવવું × ____

૬. નમૂના પ્રમાણેના શબ્દો ખાલી જગ્યામાં લખો :

ઉદાહરણ : પગાર – પગારદાર

(૧) ચોકી ____ (૨) કામ ____

(૩) ધાર ____ (૪) દુકાન ____

૭. નીચેની શબ્દ-રમતમાંથી પાઠમાં આવતા પાંચ શબ્દો શોધો અને વાક્ય બનાવો :

ખે	ત	ચો	પા	ટ
ચ	તુ	ર	ત	બ
ભ	ભૂ	દૂ	કી	રા
ર	વ	લ	ટ	બ
દે	ક	લા	કા	ર

ઉદાહરણ : બરાબર – તું કહે એ બરાબર.

(૧) ____ ____

(૨) ____ ____

(૩) ____ ____

(૪) ____ ____

(૫) ____ ____

૮. તમારા વિચાર લખો :

(૧) હું શિલ્પી હોઉં તો ______________________________

____

____

____

(૨) મારે બનવું છે, ______________________________

____

____

____

૯. તો તમે શું કરો ?

(૧) દૂતની જગ્યાએ તમને મોકલવામાં આવે તો ?

(૨) મોહનની જગ્યાએ તમે ઊભા હો તો ?

પ્રવૃત્તિ

- તમારા વિસ્તારમાં આવેલાં શિલ્પ-સ્થાપત્યો અને શિલ્પકારોની મુલાકાત લો.

❖

પુનરાવર્તન ૨

૧. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક-એક વાક્યમાં લખો :

(૧) જ્ઞાનની બારીઓ કોણ ખોલે છે ?

(૨) આંખ કોની રાતી છે.

(૩) મોહનને શું સ્વપ્ન આવ્યું ?

૨. કલાકાર મોહન વિશે પાંચ-છ વાક્યો લખો :

૩. ગમે તે બે ઉખાણાં લખો :

૪. ચિત્રો જોઈને વાર્તા લખો :

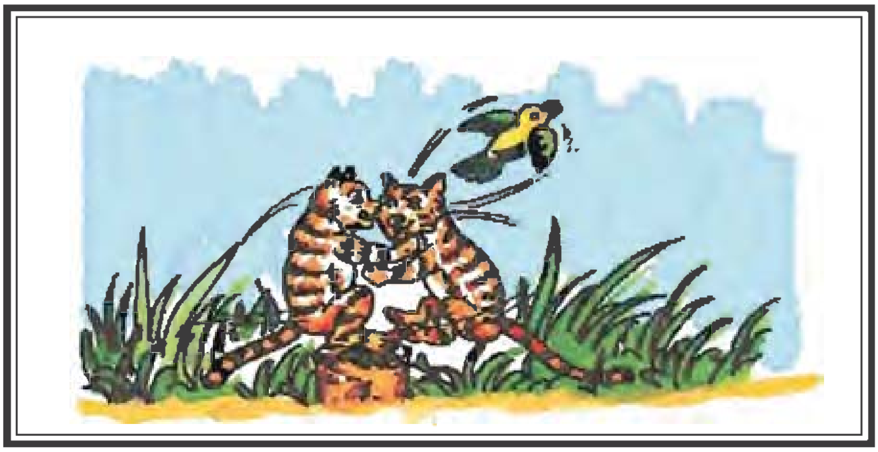

• ઉપરની તમે બનાવેલી વાર્તા પરથી ત્રણ પ્રશ્નો બનાવો અને તેના ઉત્તર તમારા મિત્રને પૂછો.

(૧)

(૨)

(૩)

૫. નીચે આપેલી કહેવતનો અર્થ જાણો અને એના જેવી બીજી કહેવતો શોધીને લખો :

- જેવું વાવો, તેવું લણો.
- અર્થ :

(૧)

(૨)

(૩)

(૪)

૬. તમારા વિસ્તારનું એક લોકગીત લખો :

૭. નીચેના દરેક શબ્દ ઉપરથી દર્શાવ્યા પ્રમાણે શબ્દો બનાવો :

ઉદાહરણ : ઉમરગામ - રમ, ઉર, ગામ, મર, ગાઉ

- અમદાવાદ ______
- વાતાવરણ ______
- નગરપાલિકા ______
- જામનગર ______

૮. શબ્દકોઠો પૂરો :

૧ મા	છ	૨ લી						
		૩	૪					
			૫			૬		
		૭						
						૮		
		૯						

આડી ચાવી

(૧) પાણીમાં રહેનાર એક સજીવ

(૩) માણસો

(૫) શંકર-પાર્વતીના પુત્રનું નામ

(૭) પંખીનું રહેઠાણ

(૮) આપણું રાષ્ટ્રીય ફૂલ

(૯) દંડ

ઊભી ચાવી

(૧) બાગકામ કરનાર

(૨) રાષ્ટ્રધ્વજના નીચેના પટ્ટાનો રંગ

(૪) દાતણ-બ્રશ કર્યા પછી પાણીથી મોં ધોવાની ક્રિયા

(૬) કપાળ ઉપર કંકુથી કરાતું ટીલું

(૭) માનવી, માનવ

૯. લીટી દોરેલ પદની જગ્યાએ કૌંસમાં આપેલો શબ્દ વાપરી વાક્ય ફરીથી લખો :

(૧) રમેશ બેઠો બેઠો વાંચતો હતો. (રેખા)

(૨) ઝાડ પર પંખી બેઠું હતું. (કાગડો)

(૩) ઘડો પાણીથી ભરેલો હશે. (તગારું)

(૪) છોકરો ઊભો ઊભો ગાતો હતો. (છોકરા)

(૫) વિદ્યાર્થીઓ દરરોજ લેસન કરે છે. (હું)

❖